

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ALBERT THOMSEN

OMKRING

BYSØEN

OMKRING BYSØEN

OMKRING BYSØEN

BILLEDER FRA
DET GAMLE HOLBÆK

af

Albert Thomsen

Privattryk

1899 Udsendt af S. M. Olsen **1944**

Holbæk 1944

TRYK

S. M. Olsens Bogtrykkeri

MED SATS

„Typograph“ Sættmaskine

PAPIR

De forenede Papirfabrikker

KLICHEER

Københavns Klichéfabrik

INDBINDING

Th. Hansens Bogbinderi

Trykt i 300 Eksemplarer, hvoraf dette er

Nr. 292

Omkring Bysøen i 16-1700'erne.

Er her Vand? Vand til os og vore Dyr?
Saaledes har de nok spurgt, de første Nybyggere, der for godt og vel 700 Aar siden slog sig ned paa den lange Algadebanke og byggede deres tarvelige Boder af Bindingsværk, Lær og Straa. Drikkevand har altid været den første Betingelse for en Bosættelse. Roskilde havde sine Kildevæld, Holbæk sine Bækkø og Søer. Oppe fra de sydlige Bakkedrag kom Labækkø og Holbækkø; paa deres Vej mod Fjorden gennemløb de et Par smaa Søer.

Byen skulde ikke manglø fersk Vand til Folk og Fæ.

Et andet vigtigt Spørgsmaal var Forsvarsmulighederne. Norden for Byen laa Stranden; Sønden for dannede en Ring af smaa Søer og Sumpe en naturlig Beskyttelse, Vejlerne derimellem kunde let værnes ved Palisader.

Nu er alle disse nydelige Smaasøer og klare Bækkø forsvundet. I 1880'erne blev Bysøen fyldt op, og det nye Dampmølle-Bassin overtog Navnet, men ikke Idyllen; nogle Aar senere „forsvandt“ Søen paa Markedspladsen; ogsaa „Parkerne“ ved Vestergade, ved Nygade og ved Klosterporten er forlængst borte. Kun Kort og gamle Beskrivelser gemmer endnu Mindet om det tabte.

— Vi skal her i denne lille Bog fortælle lidt om By-søen og dens Omgivelser i skiftende Tider.

„Den er Byens almindelige Vandingssted“, siger Dr. I. H. Larsen i sin Holbækbog 1847.

Ja, her er Holbæks Gadekær!

Paa det ældste Kort over Byen, i Resens Danske Atlas fra ca. 1675, er Søen tegnet med, befolket med træ hushøje Gæs; et Stakitværk danner Grænsen ind til Riffelhaven mod Syd og til Algades Haver. Bygningerne er til Dels fri Fantasi; Sognepræstens Residens Øst for Søen (nu Museumsgaarden) har antaget enorme Dimensioner.

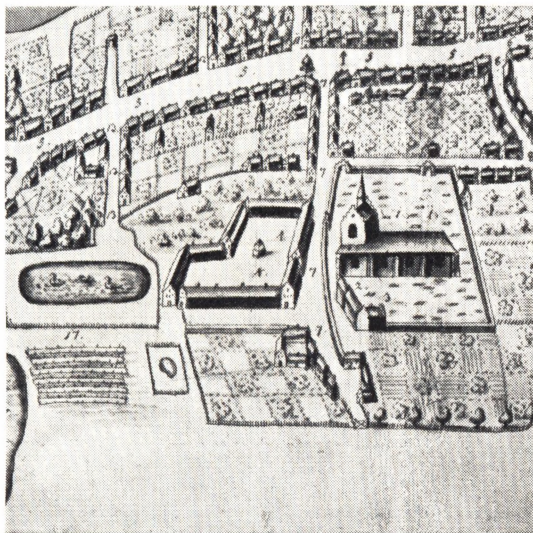
Ligesom Landsbyernes Gadekær og Jorden deromkring er hele Byens Ejendom, saaledes tilhørte ogsaa Bysoen og den tilstødende Grund Holbækkerne i Fællesskab.

En Borger, Hans Lichtenberg, tilskodede 7. Nov. 1609 Niels Nielsen et Hus, „som er bygt paa Byens Jord udi Byesøe-streditt og skal deraf aarligen gives til Byen 4 Skilling Danske.“

Det er den eneste Bebyggelse, der kendes i Strædets sydlige Ende før ca. 1900.

Men tilbage til Søen ...

Sit Tilløb fik den ude fra Bakkerne i Slottets Marker, helt ud til den nuværende Ladegaard. Et Vandløb, som nu kun et enkelt Stød i Riffelhaven lader sig efterspore, løb fra Vest i en Bue hen til Søen, fortsatte gennem en Dam i Borgm. Herman Eggørs' Have (omtrent hvor nu Jul. Mortensen & Co. Hus ligger) og videre bag Algades Gaarde, tværs over Gaden, under „den lille Slotsbro“ ved Pølsekrogen, ned gennem Gaarden til Algade 6,

Et Udsnit af det ældste Holbækbillede, Fugleperspektivet, som ca. 1675 blev tegnet til Resens „Danske Atlas“. Til venstre ses Bysøen, nedenfor en Blegeplads med Lærred udspændt i Græsset. Fra Søen fører Bysostræde op til Algade. Paa Strædets vestre Side ses den store Købmandsgaard og dens Have. Paa højre Side løber det svagt bebyggede Bagstræde ud til Klosterstræde, der helt domineres af Præstegaarden, stærkt overdrevet i Størrelse. Syd for den ligger den gamle Herskabsgaard (nu „Bjelkes Hus“). I Planens højre Side ses Klosterkirken og Resterne af Klosteret.

tværs over Gaden og ud i Fjorden omtrent ved Strandporten.

Det er utvivlsomt denne Bæk, der har givet Byen Navn; flere Steder har den løbet i en Hulning i Terrænet, og lignende Navne — Hulebæk, Holbæk — findes over hele Landet.

— — — — —

Ved Foraarstid kunde der løbe saa meget Vand i Søen, at den gik over sine Brædder og ind i de omliggende Haver. Derfor blev der anlagt en Dæmning, vistnok langs Vestbredden, med et Stigbord i, ligesom ved en Mølledam.

Og her staar vi ved et mystisk Punkt i Søens Historie; den har engang drevet en Vandmølle. Men hvor?

I 1546 nævnes „Byens Omløb og Bæk“, og 1632 viste Lensmand Mogens Pæcks sig fra den elskværdige Side overfor Borgmester Hørmann Eggers og forundte ham „et Stykke Jordsmon af Slottens Grund Sønden for hans Have, saa vidt Renden af Bysøen løber og om til Jørgen Skrædders Have, som [hvor] Omløbet nu er i Øster.“ Ligeledes fik Naboen, Jakob Hansen, som ejede Gaarden paa den vestre Side af Bysøstræde, „et lidet Stykke af Slottens Jord Sønden for hans egen Have til Renden, som løber af Bysøen.“ De skal give Jordskyld deraf.

Meningen er, at de faar Brugsret over en Strimmel Jord af Riffelhaven mellem deres Haver og Bækken, maaske de Grunde, hvor nu Landmandsbankens, Arch. Olsens og Konsul Holmens Huse ligger.

Men vi skal lægge Mærke til Udtrykket: Omløbet, for det betyder i gammelt Dansk et Afløb, især den Rende

S

ved en Vandmølle, ad hvilken Vandet flyder uden om Møllen.

Og i Retssag 1745 hedder det om Bysørenden, at den er „Byens almindelig [offentlige] Vandløb, som kommer oppe fra Marken, deler Merløse og Tuse Herreder fra hinanden og fra utænkkelige Tider af haver sit Løb gennem Byen“, og Vandløbet er „paa visse Tider saa overflødig, at i forrige Tider haver øn liden Mølle, som der haver staaet, kunnet betjene sig deraf.“

Efter dette er der jo ingen Tvivl om, at Bysørenden i 1600'erne har sat Sving i et Mølløværk, og det lykkes vel engang at finde ud af, hvor det har ligget.

Ser vi efter i Kæmnerregnskaberne, finder vi især paa Christian IV's Tid ofte Udgifter til Dæmningen. I 1600 anskaffer Byen et 10 Alens Træ „til et Stigbord til Bysøen“, en Tommermand og øn Arbejder faar Penge for deres Ulejlighed dermed. 1601 en ny Udgiftspost: „nogle Mænd dæmmede i Bysøen.“ 1610 fik Mads Bysvend Løn „for han tog Vare [førte Tilsyn] ved Bysøen i 9 Dage, mens de rensede den.“ Han og Jens Nielsen betaltes ogsaa „for de satte de store Sten ved Bysøen“, antagelig ved Stigbordet, og Laurids i Kirkestræde fik Penge „for han stemmede Vandet ved Bysøen.“

— Nogle Aar efter, at Resens Kort blev tegnet, udarbejdedes den store „Grundtakst af 1682“. Herfra tager vi nogle Oplysninger.

Paa Bysøstrædets ene Hjørne, hvor nu Apoteket er, laa en lille Gaard, som tilhørte Kirsten Roskilds i København og beboedes af Anne, Salig Thomas Skip-

pers; en Sidelængge løb ned langs Strædet, og Haven gik ud til Bagstræde.

Paa det andet Hjørne, nu Kbmd. Sillehoveds nye Ejendom, laa en stor Købmandsgaard med to Gaardspladser og mange Længer, ogsaa ned langs Strædet. Søndenfor var der en stor Have; en af de tidligere Ejere, Jakob Hansen, havde Kaalgaard her, og paa Bytinget d. 19. Dec. 1631 stod han frøem og bad indført i Tingbogen, at „hvo som opbryder hans Planker [Stakit] ved Bysøen og udstjæler hans Kaal og derover bekommer nogen Skade, han skal have det for Hjemgæld“, hvilket betyder, at Tyven selv maa løbe Risikoen, for der er udlagt Fodsnaarer eller Sakse, som han kan blive hængende i, og den Slags Forholdsregler skulde tinglyses.

Ved 1680 ejedes Gaarden af et Medlem af Byens fornemste Slægt, Eggers'erne, nemlig Borgmester Johan Eggers, og nu strakte der sig en dejlig Frugthave med Spadseregange ned mod Bysøen.

Bagstræde, som vist første Gang nævnes 1632, lignede en Mellemting mellem en Sti og en Markvej bag Algadegaardenes Haver, Plankeværker og Udhuse. Der boede ingen ud til Strædet. Syd for laa den senere Apotekerhave, i 1600'erne et Vænge, som vel har hørt til Anne Skippers Gaard.

Over Apotekets Port i Bysøstræde staar der 1705, og ganske vist fik den første Apoteker, Evert Fellmann, sin kgl. Bevilling dette Aar, men han boede paa den nordre Side af Algade. Det er hans Efterfølger, Lorentz

Linde, der 1720 flyttede det lille Apotek over paa Hjørnet, hvor det siden har haft til Huse. Da han i 1731 skulde laane Penge af Kirken, vurderes Ejendommen, derfra ved vi lidt om, hvordan den var.

Der nævnes ingen Hovedbygning ud til Gaden, men kun Længen ned langs Bysøstræde, saa det har maaske været et Gavlhus, 15 Fag langt i 2 Etager, med 3 Kældere under og 3 Kakkellovne i Stuerne. Det er altsaa Elefantapotekets ældste Bygning. Længere ned ad Strædet — Apotekerstrædet som det ofte kaldtes — fulgte en Længe paa 10 Fag, ligeledes 2 Etagers Bindingsværk. Desuden nævnes et Hus til Portrum, Brændehus og Vognskjul og en lille Staldlænge paa 4 Fag samt op til Nabogaarden en Køkken- og Bryggerslænge paa 6 Fag. Endelig „en indrettet Frugthave“, sikkert den senere Apotekerhave hinsides Bagstræde.

Senere i 1700'erne er Nabogaarden købt til, og Apoteket fik nu en mere anseelig Hovedbygning ud til Algade.

Tilfældigvis findes der ogsaa fra 1731 en Beskrivelse af den anden Hjørneejendom ved Bysøstræde, nu Kbmd. Sillehoveds, den store Købmandsgaard, som Johan Eggers havde ejet, og som Borgmester Anders Grubbes Enke nu sælger til Købmand Niels Winge.

Mens Apoteket vurderedes til 450 Rdlr., ansattes den anden Gaard til 2200 Rdlr., men den var ogsaa en af de bedste i Byen: To store Huse ud til Gaden, det ene paa 19 Fag i 2 Etager, det andet paa 20 Fag i een Etage, altsammen solidt Egebindingsværk. I Sidelængen paa 18 Fag i 2 Etager op langs Bysøstræde var der Indkørsels-

Et Udsnit af det ældste opmaalte Kort over Holbæk, tegnet 1794 af I. H. E. Krüger (nu paa Holbæk Museum). Fra Algade fører, i venstre Side, Bysøstræde, mellem Købmandsgaarden og Apoteket, ned til Søen. Til højre Klosteret og Kirkegaarden. Overfor ligger tre store Gaarde, Købmand Herman Hansens nederst, (nu Bjelkes Hus) med to Damme i Haven (Frausing-Borchs Gartneri), derefter Toldkontrollør Rübergs Gaard (nu Raadhus) og saa Købmand Chr. N. Linds Gaard (nu Museet). Deres Haver strækker sig ned mod Bysøen. Ved Bagstræde den gamle Apotekerhave.

port og Bryggers. Og omkring de to Gaardspladser var der flere andre Længer til Stald, Lade, Lø, Magasiner, Vognhus og Lokum.

Fra Baggaarden kom man ind i en „smuk vel med Plankeværk indhegnet Frugthave“ med 2 Parker; „af den ene løber stedse Vand ind under Gaarden til Bryggerset.“ Disse Dammø (paa Jul. Mortensen og Arch. Olsens Grunde) har sikkert staaet i Forbindelse med Bysørenden. Da Sillehoved i 1941 lod sin store Ejendom Nr. 30 opføre, fandtes dybt i Grunden under det gamle Hus en Vandledning af gennemborede Granstammer.

Bagest i Haven var der et helt Vildnis af Nøddebuske, maaske en udtjent og forglemt Kærlighedssti. Hvem ved, hvad der her er hvasket af søde Elskovsord!

Bysøgærdet og Riffelvænget.

Riffelhaven eller Riffelvænget Syd for Bysøen var en af Slottets Marker. Et Gærde af spidsø Staver skilte den fra Byens Haver og fra Bysøen. Dette Gærde og de andre, Strandgærdet ved Skibbroen og Mælkestentegærdet ind til Malkepladsen ved Smedelund, plejede Borger-skabet at vedligeholde.

Men saa overgik Slottet jo fra 1661 i privat Eje, og mens det 1676—84 tilhørte Baron Moritz v. Putbus, udbrod der Strid om Vedligeholdelsespligten. Baronen var kommet paa Kant med Borgerne, de drillede ham ved at forsømme Gærderne, og Følgen blev, at deres Svin og Høns delikaterede sig med Slottets Afgrøder. Han lod nu først optage Tingsvidner paa Merløse og Birkholm (Løvenborg) Ting i Sommeren 1681, og gamle Folk berettede her, at Holbækkkerne altid havde sørget for god Lukkelse i Lensmændenes Tid.

Saaledes fremstod Christen Eriksen fra Holbæk Slot og vandt, at det var ham i Guds Sandhed bevist, at i de fire Aar, han tjente paa Slottet, havde de af Holbæk lukket det Stykke Gærde ved Bysøen fra velvise Borgmester Johan Eggers' Have og til Jens Chri-

stensens Have, og om Vinteren er samme Gærde blevet optaget og oplagt indø i Byen. Engang saa han, da han kom ridendes, at Sal. Byfoged Mogens Lauridsens Folk var ved at tage det ned; de fortalte, at Borgm. Johan Eggers havde ladet det sætte paa Byens Vegne. De brød det ned, lagde det paa en Vogn og aag det ned i Byfogedens Gaard.

Overfor dette og lignende Vidnesbyrd hævdede Raadet, at naar Borgerne tidligere havde lukket Gærdet, var det kun en Villighed, de viste Slotsherren, og den ene Villighed var altid den anden værd.

Baronen skrev nu et Brev (dat. Holbæk Slot 20.12.1681) til Borgmester og Raad, hvori han spørger, om Borgerne vil vedgaa deres gamle Forpligtelser, og henstiller, at man lukker de Gærder, da han lider stor Skade af deres Svin, naar det lakker ad Foraaret, og helst vil undgaa en Proces. Men Raadet svarede afvisende, at de havde ingen Pligter mere, for nu var Slottet jo ikke mere Kongens.

Saa blev der Proces.

Baade Baronen og Raadet førte Vidner. Det bevistes, at i Kongens Tid havde Holbækkerne frit Lov at hugge Gærdsel overalt paa Slottets Grund til at lukke Gærder med og ligeledes havde de „deres frie Fart paa Slottets Marker paa Veje og Stier, hvor deres Vej faldt, og Vand uforment til at brygge ved, Klæder at vaske og deres Kvæg at vande i Slotsøen“, men alt dette holdt op, da Henrik Thott blev Ejer af Slottet, og saa holdt de ogsaa op med at passe Gærderne. Men de Borgere, som har haft Riffelhaven i Forpagtning, har selv lukket Bysøgærdet.

I Juni 1682 faldt Landsrettens Dom, der blev en fuldstændig Sejr for Holbækkerne.

I 1714 købte Sognepræsten, Magister Heerforth, Riffelhaven, 6 Tdr. Htk., af Slottets daværende Ejer, Generalmajor Juel, og lod Jorden drive under den store Gaard, han ejede ved Klosterporten, hvor nu „Bjelkes Hus“ ligger. Senere frasolgtes den vestlige Part, fra Bysøen og ud til Slotsmarken, til nogle Købmænd.

I omtalte Gaard indrettedes under Krigen 1807—14 et Militærlazaret, derfor kaldtes dens Jordtilliggende „Sygestuevænget“. Fra 1809 tilhørte det Købmand Jacob Smith i Smedelundsgade; Kirkegaarden er anlagt paa en Del af dette Areal. I den Del af Vænget, som stødte op til Bysøen, var der fra 1819 Gartnerhave, drevet af Gartner Hans Poulsen (Fader til den meget omtalte „Kronprins af Holbæk“; se „Holbæk Købstads Historie“ Side 524), senere af Hans Madsen, Mads Nielsen og Hans Nielsen. Paa Gartnerhavens Grund ligger nu Raadhuspladsen og Husene Øst for denne.

Renlighed er en god Ting.

Skrædderens Knud og Anne Posekiggers Niels staar paa Bysøstrædets Hjørne i ivrig Samtale; Niels forklarer, og den anden lille Knægt lytter betaget. Nu opdager de en tredje Ungersvend, som kommer ud af Herman Eggers' Bod med en lille Sæk paa Nakken. Det er Heinrich, denneher sorthaarede Horeunge, som Raadet har tinget i Pleje hos Marøn Murmesters. Skønt han kun er tolv Aar, kan han tæve de fleste af Byens Dreng, derfor nyder han almindelig Agtelse og findes værdig til at indvies i de store Nyheder.

— Du, Heine, siger Niels, der er faldet en Hest gennem Isen ned i Bysøen!

— Ja, og Rakkeren er ved at tage den op, supplerer Knud.

— Hvad staar I saa her og glør efter, siger Heine. Er I ræd for, at han skal tage jer? Lad os da rende ned og se paa det!

— Skal du ikke hjem først med den Sæk? spørger den velopdragne Knud.

— Skide være med den, siger Heine, smider den og er allerede forrest i fuld Fart ned ad Strædet.

Inde ved Bredden staar en lille Flok Mænd og betragter interesseret det Skuespil, som foregaar ude ved en stor Vaage paa Isen. En Mand i en beskidt og lappet Skindkofte, med Kabuds ned over Ørene og lange Støvler paa Benene, har faaet et Reb om Halsen paa den druknede Hest, har spændt to skindmagre Helmisser for og pisker nu løs paa dem. De stamper i Isen, glider og trækker til igen. Isen, som er ved at være raadden, slaar store Revner, og Tilskuerne er ganske ophidsede ved Tanken om, at den hvert Øjeblik kan briste og drage Manden og hans Dyr ned i Dybet. Drengene render helt ud til Vaagen for at være i Begivenhedernes Centrum, men saa raaber Byskriver Jens Ibsen: Kan I komme ind paa Land med jer, I forbandede Unger! og truer ad dem med sin Stok. De lystrer, for Jens er en mægtig Mand, han kan sætte Folk i Kælderens.

Nu er den døde Hest kommet halvvejs op, Forbenene dingler meningsløst til højre og venstre, den ligger paa Ryggen, ogsaa Bagbenene dukker op af Vaagen. Men saa knækker et stort Stykke af Iskanten, Hesten svinger om paa Siden og truer med igen at glide ud i det sorte Vand.

Et kritisk Øjeblik for Manden og hans Forspand. Men han giver ikke op, han pisker paa Dyrene, bander og regerer og hiver selv med. Og nu lykkes det endelig at faa Kadaveret helt op paa Isen. Resten gaar let nok, snart ligger Hesten sikkert inde ved Bredden.

Drengene har med hed Spænding fulgt Aktionen. og da det saa værst ud. sagde Knud med et forarget Side-

blik til de voksne Tilskuere: Hvorfor er der da ingen og hjælper ham?

Men Heine ved Besked: Kan du da ikke se, det er Rakkeren, din Torsk! Ham skal de sgu nok lade være og hjælpe! Du kan jo bare prøve og gaa hen og holde hans Krikker for ham et Øjeblik, saa kan du bande paa, at der er ikke een og vil sidde ved Siden af dig i Skolen!

Jens Byskriver gaar nu hen til Natmanden, takker ham for hans Umage og udbetaler ham nogle Penge, men han undgaar at røre ved ham. Man kan se, hvordan Solvskillingerne drypper ned i den udstrakte Haand, og Rakkeren stryger Kabudsøn til Tak.

Og derefter vandrer Byskriveren hjem og noterer i sin Bog:

— Betalte Natmanden for Tømmø Persens Hest, som han tog af Bysøen, som var kommet under Isen og var Menigmand til Skade 1 Dlr.

I samme Aars Kæmnerregnskab (1655—56) er der en lignende Udgift:

— Per Jensen Natmand tog 4 Svin op, som var druknet i Bysøen. Jørgen Christensen gik til Starreklint efter Natmanden.

Hvorfor? Jo, Holbæk havde midt i Aarhundredet en Tid hverken Bøddel eller Rakker. Bøddel hentede man i Roskilde og Natmanden i Starreklint. Ham skikkede man Bud efter, naar et Kreatur var dødt og skulde bringes af Vejen, thi ingen ærlig Person vilde tage Haand i saadant Arbejde. I 1649 staar der f. Eks. i Regnskabet:

— Givet en Rakker af Starklint, for han forskaffede

tvende Nød [Kreaturer] og et Svin af Bysøen ... 5 Dlr.
1/2 Mk.

Aaret i Førvejen var Roskilde-Bøddelen heroppø for at halshugge Raadmand Peder Rasmussens Amme, der havde „født sit Foster i Mørke og Mulm i et Bryggørs uden Jordemoders og andre Kvinders Nærværelse.“ Den Henrettelse fik Bøddelen 5 1/2 Dlr. for, men saa betingede man sig ogsaa, at hans Svend i Tilgift skulde tage en død Kalv op af Bysøen!

— — — — —

Vandet i Søen skulde jo daglig bruges til Drikkevand, og derfor var det nødvendigt at holde det nogenlunde rent. Ikke alene vandede man Dyr i det, men der var ogsaa Folk, som tog deres Drikkevand af Bækken paa dens Vej videre ned gennem Byen.

Paa Bytinget d. 14. Nov. 1609 vedtog man at forbyde Borgerne at to [vaske] Klæder i Labækken og i Bysøen.

Med nogle Aars Mellemlum foranstaltede Bystyrelsen en større Hovedrøngøring i Søen.

Saaledes var Vandet i September 1727 efter langvarig Tørke svundet stærkt, og saa lod Magistraten udgaa Ordre til Borgerskabet, at nu skulde begge de „publique Vandstæder“, først Bysøen og dernæst Møllesøen, oprenses. Alle Grundejerne skulde være med. „De, som har Hest og Vogn, møder og bortkører den oprensede Urenlighed, og de andre sender en stærk Karl, som kan være med at opøse.“

Det trak op til en større Folkeforlystelse, de mange Karle og Drengte skulde have en Dag ud af det. Mad og

Brændevin havde de med. Men saa gik det hele i Staa, fordi man opdagede, at Mikkel Bager var blevet hjemme, og da han fik Bud, nægtede han at køre. Følgen blev, at alle de andre nedlagde Arbejdet, indtil Mikkel gjorde sin Skyldighed. Da Magistraten lovede, at han ikke skulde dø i Synden, kom Oprensningen alligevel i Gang.

Sagen indberettedes til Stiftamtmanden! Mikkel forsvarerede sig med, at han ikke brugte Vand fra Søen, og i Ildebrandstilfælde vilde han tage Vand i Stranden. Men det hjalp ikke; han idømtes en Bod paa 4 Mk. Sølv til de fattiges Kasse og fik strengt Paalæg om fremtidig at gøre sit Arbejde ligesom med andre Borgere.

Egentlig var det jo noget Griseri, at Vandet fra Bysøen brugtes til Drikkevand for Mennesker, men det blev man først klar over henimod Aar 1900.

Den meget ønerigiske Borgmester Bierfreund foreslog i September 1819 det forsamlede Borgerskab at lade Søen oprense og uddybe. Det var alle straks enige i. Men da han saa foreslog at forbyde Folk at vande Kreaturer og Heste i Søen, protesterede de fleste, og det hjalp ikke, at han gjorde opmærksom paa, at en Del af Indvaanerne fik deres Drikkevand fra Bysøen, ligesom ogsaa flere Bryggere og Brændevinsbrændere benyttede det. Man var ganske uforstaaende. Øllet og Snapsen smagte da ligegodt for det.

— Vi maa ikke glemme at nævne en af Søens vigtigste Funktioner: den var ogsaa Branddam! Naar Tingklokken klemte, ilede Folk til Brandstedet, forsynede med de Læderspande, der opbevarede i ethvert Hus. Hvis

Branden var i Nærheden af Søen, stillede Folk sig op i en lang Række og langede de fyldte Spande fra Haand til Haand, indtil sidste Mand kunde øse den lille Sjat Vand op i Sprøjtekarret.

— Byens Købmænd fik undertiden Lov at henlægge Postetræer i Søen om Sommeren; i August 1879 tillod Byraadet Konsul H. P. Petersen at henlægge et Parti pommersk Tømmer i Bysøen.

— Var der Fisk i den? Ja, der har vel altid været Karudser og Aal, men i 1800'erne blev Fiskeriet i Bysøen og Mollesøen hvert Aar bortforpagtet paa en Auktion. F. Eks. fik Farver Nehammer 1857 Fiskeretten for 8 Aar som højstbydende for 22 Rdlr. aarligt. Det giver man jo ikke for Karudser, saa han har sikkert udsat Gedder eller Karper. I 1870'erne var det Jernstøber, Premierløjtnant Frandsen, der gav Rolløn som den fuldkomne Lystfisker mod en lignende Afgift til Kommunens Kasse.

— Om Vinteren lavede Drengene Glidebaner paa Isen eller kørte paa deres Slæder, og saa kunde det jo ske, at de ved Tøbrud ikke var forsigtige nok og gik gennem den skøre Flade og maatte reddes op med Stænger eller Stiger. Og flere Gange krævede Søen sit Offer. Saaledes brast Isen den 5. Februar 1851 under seks legende Drengene, de fem blev reddet, men den sjette tog Søen.

„Bytræet“.

Vi kender alle den store, gamle Vandpil ved Trappen fra Bysøanlægget op til Raadhuspladsen, Bytræet, som den kaldes.

Den maaler ca. 5,25 m i Omkreds og er vel mindst 150 Aar gammel; den stod ved den gamle Bysøs sydøstlige Hjørne og i Skellet ind til Gartnerhaven og Sygestuevænget.

Ejeren af dette Vænge, Konsul Smith (i den senere Steenstrupske Gaard), lod opsætte et Par Bænke under Træets vældige Grene, og Købmand Carl Koefoed giver i „Minder fra det gamle Holbæk“ følgende morsomme Situationsbillede fra Stedet:

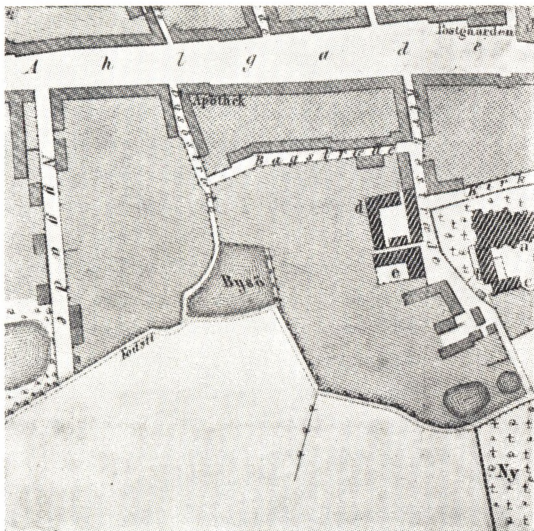
„I 1820'erne saa man flere Gange om Ugen henimod Aften Byens Borgere vandre til Sammenkomst under Bytræet; de var næsten alle klædt i Datidens stadselige, pyntelige Livkjole, langskødet Vest med store Lommeklapper, nogle med Knæbukser, lange Stovler med blankpudsede Skafter, hvidt Kalvekros og den høje Flosnat paa Hovedet, alle medførende deres lange Piber (Ypsilanter). Konsul Smith, en høj, rank, bredskuldret Mand, var en ivrig Deltager i disse Aftensammenkomster. Det

fortælles, at Bysøens Vande ikke altid udsendte Vellugt paa lune Sommeraftener, men Røgen fra de mange Ypsilanter fordrev til Dels den ilde Lugt.“

Naar Konsul Smith og, lad os sige, Agent H. I. Koe-foed har siddet her en Aftenstund i Trediverne og drøftet Byens Trivsel, Landets Vel og Næstens Tarv, saa de altsaa ud over Søens stille Vandspejl, hvor nu Plænen med „Den lyttende Pige“ er, over mod Bysøstræde, de saa over til deres Konkurrents, Kornerups, vældige Købmandsgaard, tre Huse ud til Algade og to Gaarde med Port ud til Strædet. Fra Baggaardens Hjørne løb et Stakit langs Haven, der grænsede op til Søens vestre Side. Vi har nævnt den Gaard og den Have flere Gange før, den er stadig blevet større og smukkere, og især har Kornerups Forgænger, den hæderkronede Legatstifter Anders Borch, ombygget og forbedret Ejendommen.

Fra Bænken under Pilen kan man se Lindetræerne, der omgiver den paa alle Sider; i den røde Baghuslænge er der en Havestue, fra den gaar man ud i Frugthaven. Se, hvor Gravenstenerne skinner rødt og gult mellem det grønne, og de sorte Morbær ovre til højre! Et Stakitværk med en rødmalet Laage gør Skel ind til „Tømmerhaven“, til den er ogsaa Adgang gennem en Port ud til Strædet. Og helt ned ved Søen ligger „Nøddehaven“, et kunstfærdigt Anlæg med „Irgange“, altsaa en Labyrinth til at gaa vild i, et typisk Arrangement fra Tiden omkring Aar 1800.

Hinsides Søen, hvor nu Politimesterens, Fabrikant Lassens og Bogtrykker Olsens Huse ligger, laa en Have,

Et Udsnit af Kortet i I Udgave af Traps „Danmark“ 1859. Fra Enden af Nygade, som dengang kun var 13 Aar gammel, fører Spadserestien hen langs Sydsiden af Søen og videre over mod den nylig anlagte Kirkegaard. a: Klosterkirken med den gamle Kirkegaard, b: Borgerskolen, c: tidligere Raadhus, d: Fattiggaard, Friskole og Haandgjerningsskole (nu Museumsgaarden), e: Det i 1844 opførte Raadhus (nu Kommunekontor).

som hørte til Algadeejendommen Mtk. Nr. 76, nu tilhørende Fabrikant Lassen.

Ad Stier og underlige Gennemgange vandrer Smith og Koefoed tilbage til Smedelundsgade; Jernbanevej og Raadhusvej eksisterede jo endnu ikke, saa det var lidt besværligt at komme over til Bysøen fra den Kant.

Men fra 1840'erne begyndte „Forskjønnelsescomiteen“ at anlægge Spadsørestier „bag om Byen“, og en af dem kom netop til at gaa langs Sydsiden af Søen, derefter et Stykke mod Syd og saa langs den nye Kirkegaard (fra 1854). Paa Kortet, som her gengives, ses Stiens Forløb; mange gamle Holbækkere husker, hvilken smuk og idyllisk Spadseretur man kunde faa ved at følge den. Hvor mange unge har ikke sværmet her i sene Sommeraftener, naar intetanende Forældre sov sødt under fede Dyner!

Sin vældige Krone har den ærværdige Pil forlængst mistet, flere store Grene er gaaet ud, men endnu søger Gartnerne med Plombøringer og Jernbaand at holde Liv i Resterne af fordums Herlighed og Skonhed, og endnu grønnes Træet smukt hvert Foraar. Det er jo det sidste Minde om Idyllen, vi mistede, da Bysøen forsvandt i 80'erne.

Kvarteret omkring Søen i 1800'erne.

Midt i Halvfjerdserne standsede de Spadserende ofte paa Stien ved Bysøen og kiggede ind i Riffelhaven. Udsigten var ved at skifte Karakter. Hvad var det dog, de lavede derovre?

Store Jordarbejder skar et bredt Skaar gennem den grønne Frodighed. Idyllen var brudt. Nordvestbanen aad sig frem over Markerne og omslyngede snart som en Lindorm det lidet anende Holbæk. Paa en mægtig Opfyldning midt i Riffelhaven kom Banegaarden til at ligge, og den 30. December 1874 begyndte Toget at køre.

For Kvarteret omkring Bysøen fik dette Jernbaneanlæg vidtrækkende Følger. Nygade, som hidtil havde været en øde Afkrog, blev en Hovedfærdselsaare. Og Syd for Søen anlagdes Stykke for Stykke den længe ønskede Forbindelse over til Smødelundsgade, Jernbanevej hedder den; engang vil den blive en Hovedgade.

Allerede Aaret efter at Jernbanen var naaet til Byen, grundlagdes Holbæk Dampmølle, tæt op til „Jernbanegaarden“ og lige Syd for Bysøen. Her rejstes den første Bygning af det store Kompleks, og den 26. September 1876 kom Virksomheden i Gang. De store Maski-

Dette Fotografi er taget ca. 1890, omtrent fra det Sted ved Jernbanevej, hvor der nu staar nogle Bænke for Sydenden af den nye Byso. Til venstre ses „Bytræet“. Midt i Billedet Haverne, hvor nu det nye Raadhus ligger. Til højre ses Arresthusets høje Gavl (nu Brandstation) og det gl. Raadhus; bag dette St. Nicolai Kirke. Huset, som skimtes bag Bytræet, er Friskolen, nu Museets gule Hovedbygning.

ner durede, Vogne kørte ind og ud med Korn eller Mel, Banevogne rullede paa Møllens Spor lige hen langs Bygningen, og den høje Skorsten tegnede en ny Streg i Byens Silhouet.

Men Dampmøllen satte ogsaa det endelige Punktum i den gamle Bysø Historie.

Møllen skulde bruge Vand, Kølevand til Dampmaskinerne, og i Begyndelsen af Firserne blev et stort Bassin udgravet mellem Møllen og Bysøen; den opgravede Fyld kørtes ud i Søen, der efterhaanden forsvandt. Maaske er det sket i 1883, i August dette Aar omtales i Avisen „den i Sommer udgravede „Bysø“,“ men mærkeligt er det, at Begivenheden ellers ikke synes at være nævnt i Bladene og heller ikke i Byraadsforhandlingerne, skønt man skulde tro, at der maatte være forhandlet mellem Direktionen og Byraadet, da det jo drejede sig om Byens gamle Vandingssted og Branddam.

Bassinet, som nu kaldtes Bysøen, omgaves af en Jordvold og et Høgn. Og den tidligere Sø blev til en kedelig ode Plads ligesom Markedspladsen nu. Drengene legede her, undertiden stillede de Maal op og spillede Kricket, om Vinteren kunde der staa lidt Fladvand, hvor Børnene morede sig med Slæder og Skøjter, og engang i 1887 fik Hotelejer Svendsen Byraadets Tilladelse til at opstille et Dansetelt her paa „Bysøpladsen“, som den kaldtes. Navnet blev officielt 1893.

I 1894 foreslog Gross. Jul. Mortensen i Byraadet at anbringe et Springvand paa Bysøplads, men efter at Vandværket havde beregnet Udgifterne, toges Forslaget

tilbage, og man nøjedes med at lade Markudvalget „træffe Foranstaltning til Pladsens Beplantning“.

Omtrent paa samme Tid opførte Købmand And. Larsen den store Ejendom „Bysøhus“, som nu tilhører Fabrikant Lassen.

Paa Bysøpladsens østre Side var der en ret stejl Skraaning op mod de Haver, som tilhørte Apotekeren, Friskolen, Raadhuset og Gartner Nielsen. 1893 fik Apoteker Ipsen ved et Magøskifte med Kommunen et Stykke af Friskolens Have ned mod Bysøplads og afstod et Stykke af sin Have, det Hjørnestykke, som Museet nu har.

Gennem Gartnerhaven kunde man ad en Sti komme over til Klosterstræde.

Haven, der hørte til det gamle Raadhus, dreves af Arrestforvarer Eggert med mere eller mindre frivillig Assistance af Arrestanterne; naturligvis hændte det, at en af disse benyttede Løjligheden til et rask Flugtforsøg ned mod Bysøplads, men ofte lykkedes det den adrætte gamle Arrestforvarer at indhente Synderen, inden han naaede over Stakittet.

„Holbækken“ løb endnu i 90'erne i aaben Rende omtrent hen til Bytræet og fortsatte saa i en Kloakledning under Pladsen.

Kornerups gamle Købmandsgaard paa Bysøstrædes vestre Side overtoges 1856 af hans Kommis, C. E. Nissen, som 1863 købte alle hans Ejendomme. Købmand Nissen kom ud for Uheld og Vanskeligheder, 1883 gik han fallit, arresteredes og idømtes 5 Aars Forbedringshusarbejde for Bedrageri og Vekselfalsk. Ejendommene

Fra Bysøstræde ser vi op i Bagstræde; til venstre Apotekets Port, til højre Hjørnet af Bogtrykker S. M. Olsens Ejendom, opført 1910. Husene paa Strædets Nordside var oprindelig Bagbygninger til Algadeejendommene. Først efter 1800 indrettedes der Beboelse i dem. (Döcker Smith fot. 1944.)

købtes samme Aar af Købmand Søvendahl-Petersen, som paa en femte og sidste Auktion havde budt 98.700 Kr.; han var meget betænkelig ved Handelen, men det viste sig siden, at det var en god Forretning; det er de Ejendomme, Købmand Sillehovéd nu har, foruden store Grunde ned langs Strædet.

Gaardens gamle Have forsvandt efterhaanden; det største Stykke købte Jul. Mortensen, og den sydlige Ende fik Landmandsbanen.

Fra Mortensens Købmandsgaard i Nygade (hvor nu bl. a. Bondestandens Sparekasse er) førte en Smutvej over til Bysøstræde.

Stien, som hidtil havde gaaet fra Jernbanevej ned til den gamle Bysø, fik 1893 Navnet Dampmøllevej, og Aaret efter vødtog Byraadet at lade Stien regulere og udvide til en Kørevej, der fortsatte i vestre Side af Bysøplads hen til Bysøstræde; hervéd skabtes en ny og nyttig Forbindelse mellem Hovedgaden og Banegaarden. De første Huse paa Dampmøllevej var Hestehandler Chr. Hansens Hus og Stald paa vestre Side, og paa østre Side Hjørnehuset, hvor Kaptajn Hansen boede, Føreren af Holbæk-Skonnerten „Osvald“, senere ejedes det af kgl. Vejer og Maaler H. Bus, og endelig Niels Jensens Ejendom, senere tilhørende Sønnen, Skrædderm. Vald. Jensen.

1894 blev Jernbanevej forlænget hen langs Kirkegaarden, og 1897—98 førtes den igennem til Smedelundsgade.

I Begyndelsen af 1800'erne kom den første Bebyggelse af Bagstrædes nordre Side, og efterhaanden blev det til

en nogenlunde sammenhængende Husrække. Langs den søndre Side, op mod Apotekerhaven, havde Rebslager Lassen sin Reberbane, men efter en Klage fra Strædets Beboere vedtog Byraadet 1894 at opsigte Banen til Ophor 1. Januar 1896, skønt Byen derved led det smertelige Tab af en Lejeindtægt paa 12 Kr. aarligt.

Fra 1838 til 1907 havde Elefantapoteket kun to Ejere, først S. C. W. Ipsen (1838—80) og saa Sønnen J. A. V. Ipsen (1880—1907). Straks efter sin Tiltrædelse foretog førstnævnte en større Modernisering af Apoteket, der fra 1838 fik den smukke Facade, som endnu delvis er bevaret. J. A. V. Ipsen, som alle ældre Holbækkere husker, var gift med en Datter af Forpagter Krarup paa Severinsminde; de indrettede et meget smukt og gæstfrit Hjem og førte stor Selskabelighed.

Om Sommeren kunde man i „ungø Ipsen“s Tid ofte se Apotekerparret og deres Gæster efter Middagen spadserere over i den store Have, hvor Forfriskninger blev serveret i Pavillonen i nordøstre Hjørne. Ungdommen rystede Blommer ned, og de ældre beundrede Druerne i Drivhuset. Efterhaanden svøbte Augustaftenens lune Mørke sig om Træer og Buske, en enlig Lampe blinkede i Pavillonen, i Gangenes Tusmørke lyste det hist og her fra Herrernes glødende Cigarer, fra stivede Skjortebryster og fra Damernes hvide Langsjaler.

Gennem Stakittet ud til Bagstræde stirrer nysgerrige Øjne ind i Haven. Den lille Drengfigur i Springvandskummen sender Straalerne op under Akasietræets Grene, de falder som en fin Støvregn ud over Roserne. Hør,

Billedet er taget fra Fodstykket af Frederik VII's Mindestotte, op ad Bysøstræde. Til venstre Jul. Mortensens Hus (opf. af Arkitekt Ivar Bentsen). Til højre for det ses lidt af Apoteket, derefter Bogtrykker Olsens Hus paa Hjørnet af Bagstræde samt Politimesterhuset. (Döcker Smith fot. 1944.)

hvor de morer sig, de fem-seks Herrer henne under Blodbogen! En dyb Manderøst fortæller en god Historie; efter den overraskende Pointe brager Latteren løs i den stille Sommeraften. Hvem er den høje Herre med den rungende Basstemme? Er det Doktoren? Eller Forpagteren? Nej, det er Kammersanger Emil Holm, som i Aften er Gæst hos Apoteker Ipsen.

En Timestid senere vender Selskabet tilbage til Apoteket. Nede i Bysøstræde møder de Natvognen; leende og med Lømmetørklæder for Næsen skynder alle sig ind gennem Porten; et stort sanitært Fremskridt, kaldte Borgmesteren det, „Natrenovation med Tøndesystem“, da det indførtes i 1881. Men det lugtede nu ikke kønt.

Lad os hellere se op mod Stjernerne! Hvor er de tindrende klare i Aften! Hvert Øjeblik tegner et Stjerne-skud sin Ildlinie ned over Himlen. St. Laurentii Taarer, sagde de gamle.

Bysoens Omgivelser efter 1900.

Den største Begivenhed omkring Bysoen i det nye Aarhundrede var Raadhusets Opførelse og dets Indvielse den 11. Februar 1911 i Overværelse af Kongefamilien, fire Ministre og andre Storfolk.

Det blev opført efter Tegning af Arkitekt Vilh. Fischer, af en gammel Holbæk-Smedeslægt. Arkitekt Vilh. Olsen var Konduktør. Til Byggegrund havde man valgt Arrestforvarer Eggerts Have, udvidet med Arealer fra bl. a. Fattiggaardens og Friskolens Haver.

Da Kongefamilien efter Højtideligheden havde forladt Byen, var der om Aftenen en større Indvielsesfest for ca. 500 indbudte, Amtmand Ammentorp og Frue tog imod som Vært og Værtinde. Først en Koncert af Studentersangerne og derefter Bal i Salen til Kl. 2. Ved 10-Tiden forlystede man de store Menneskemængder paa den nye „Raadhusplads“ med et pragtfuldt Fyrværkeri. Især ovre fra Jernbanevej saa det storartet ud med det store røde Hus til Baggrund, Raketter og Solø spejlende sig i Bysoen.

— Allerede ved Aar 1900 havde Landinspektør Hohlenberg anlagt en privat Vej fra Klosterstræde over

Den nuværende Byso (Dampmøllens Bassin) og det nuværende Raadhus, opført 1911. Til venstre ses lidt af den gamle Vandpil, som kaldes „Bytræet“, til højre St. Nicolai Taarn. Billedet er taget fra Jernbanevej 1939.

mod Jernbanevej, „Hohlénbergs Vej“ kaldtes den, senere søgte han Byraadet om Tilladelse til at kalde den Danmarksvej, men Raadet bestemte, at den skulde hedde Raadhusvej; 1910 overtoges den af Kommunen.

Partiet Øst for Bysøen havde nu ganske skiftet Udseende; hvor Arrestforvareren og Fattiggaardsbestyreren havde dyrket Kartofler og Kaal, laa nu det store Raadhus og Arrestbygningen; Gartner Nielsens Have var blevet til en Raadhusplads. Ved Raadhusvej kom Byggeriet snart i Gang, først Det hvide Hus 1903, Professor Flindts „Casa sana“ 1905 og „Enigheden“s Hus 1909, og senere „Bjelkes Hus“ 1914.

— Indrammet af et Hegn laa Dampmøllens Bassin, den nye Bysø, som et temmelig kedeligt, dødt og dybt Vandhul. Noget hjalp det, da der blev plantet Træer og Sirbuske omkring den, og da Direktør Crone satte Ænder ud i den, men det følte dog vist af de fleste Borgere som en Meningsløshed, at her laa en privat Sø indelukket lige op mod Byens fornemste Plads.

I 1924 fik man en Bekræftelse paa Søens ældgamle Forbindelse med „Holbækken“, idet en landlig Duft af Ajle bredte sig over Kvarteret, og da den utvivlsomt stammede fra Ladegaarden, afsagde Sundhedskommissionen en Kendelse om, at Godsejeren skulde træffe Foranstaltninger til at forhindre, at Godningsvand o.l. fra hans Ejendom forurenede den aabne Grøft ned gennem Slotsmarken til Jernbaneterrænet og derfra gennem Rør over til Bysøen. Godsejeren klagede til Sundhedsministeriet, som 1928 kasserede Kommissionens Afgørelse, idet

Dampmøllen ved at sætte en Stikledning fra den gamle Rende og ind i Bysøen selv maatte have Ansvaret for Forureningen.

— I 1890'erne var Bysøstræde blevet reguleret og noget af Stigningen midtvejs afgravet. Senere, omkring Verdenskrigen, da Byens Gader fik ny Brolægning, moderniseredes ogsaa Bysøstræde og Dampmøllevvej med flise-lagte Fortove.

I Hjørneejendommen mod Algade, som Købmand Nissen opførte, havde Karl Jensen fra 1897 Byens første Cykleforretning, senere blev den til Jensen & Olsens Firma for elektriske Installationer. Huset tilhørte jo, ligesom Resten af den gamle Købmandsgaard, Købmand L. Søvn Dahl Petersen og senere Sønnen Chr. Søvn Dahl-Petersen, til Købmand E. P. Sillehoved købte det hele og i Aarene 1937—41 opførte store moderne Ejendomme paa Grunden.

Apoteket paa det andet Hjørne solgtes 1907 af Enkefru Ipsen til Apoteker A. V. Krarup for 380.000 Kr. Han afhændede det igen 1935 til Apoteker N. K. K. Petersen, efter hvis Død Ejendommen købtes 1936 af Gros-serer Albeck og Tømrermester Eriksen, mens selve Apo-teket overtoges 1938 af Apoteker S. A. M. Ottesen.

Et Stykke af Apotekerhaven, paa Hjørnet af Bagstræde, solgtes til Bogtrykker S. M. Olsen, der 1895 havde overtaget sin Svigerfader, Bogtrykker Carlsens lille Trykkeri i Kirkestræde. Han løste Borgerskab 1899 og opførte 1910 sin Ejendom paa Hjørnegrunden med en moderne indrettet Trykkeribygning ud mod Bagstræde.

Her under skyggefulde Træer blev Frederik VII's Mindestøtte i 1935 flyttet hen fra dens oprindelige Plads foran Posthuset. Den hvide Marmorstøtte er udført af Billedhugger Rosenfalk, Busten er en Kopi af H. V. Bissens kendte Portrætbuste af Kongen. De hvide Felter paa Bysøstrædes Kantsten røber, at Fotografiet er taget under den store Krig. (Döcker Smith fot. 1944.)

Nabohuset er bygget ca. 1900 af Købmand And. Larsen; her boede Borgmester N. E. Hansen en Aarrække, og her var Kontorer for Amtsforvalteren og Politimesteren. Nu tilhører Ejendommen Staten.

Grunden her og den ved Siden af var i 1800'erne Rebslager Lassens Have; han solgte den i 90'erne til And. Larsen, som bebyggede den. Men det ene af hans Huse, „Bysøhus“, købtes 1916 af Rebslagerens Søn, Fabrikant G. Lassen.

Ved Bysøplads opførte Grossererne Jul. Mortensen og H. H. Christjansen 1902 en Bygning til Kontorer og Privatbolig, et af Byens kønneste Huse, tegnet af Ivar Bentsen; senere boede Grosserer Cohen og nu Firmaets Indehaver, Konsul C. Holmen, her. Bagved Huset ligger store Lager- og Magasinbygninger til Dels paa den Grund, hvor Borgmester Eggers' og senere Borchs og Kornerups vidtstrakte Haver laa.

Ved Siden af, i den lille Have, som tilhørte Landmandsbanken, opførte Ark. Vilh. Olsen i 1931 sit Hus.

Og paa Hjørnet af Jernbanevej maatte Chr. Hansens gamle Hus i 1942 vige Pladsen for en ny Ejendom, opført af Hestehandler Tholstrup. Over hans Gaardsplads er der en uofficiel Gennemgang over til Nygade.

I Huset paa det modsatte Hjørne boede i mange Aaragl. Vejer og Maaler H. Bus, derefter Viceinspektør Poulsen; nu tilhører det Direktør Svend Larsen.

Navnet Dampmøllevej forsvandt 1924, da Byraadet bestemte, at hele Strækningen fra Algade til Jernbanevej skulde hedde Bysøstræde.

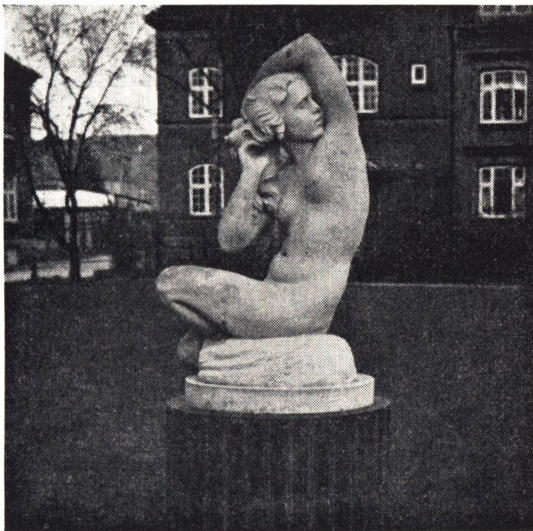
Samme Aar foreslog Borgmesteren at flytte Frederik VII's Mindesmærke til Bysoplads for at skaffe mere Plads til Rutebilerne, men det blev ikke til noget i den Omgang. Heller ikke et Forsøg, som 30 Handlende i Nygade gjorde i 1930 paa at faa Majestæten flyttet, lykkedes. Spørgsmaalet hvilede derefter til 1935, da det løstes i Forbindelse med et Par andre.

Der skete først det, at Dampmøllen i 1931 gik i Likvidation paa Grund af store Tab paa Kornlageret og de stadig synkende Kornpriser. En Redningsaktion mislykkedes desværre. Den store Fabrik standsede, til Skade og Sorg for adskillige Mennesker, og nye Virksomheder med skiftende Held rykkede ind i Bygningerne.

Allerede i 1926 traf Byraadet visse Aftaler med Møllens Direktion angaaende Bysøen, blandt andet om Byens Forkøbsret til denne, og i 1935 vedtoges det at modtage et Tilbud om at overtage den for 5000 Kr.

Samtidig forhandlede Byraadet med Apoteker Krarup om Overtagelse af hans Have, og det resulterede i, at Kommunen i Maj 1935 købte den for 25.000 Kr., og i Oktober vedtoges et Projekt af Stadsgartner Fabricius-Hansen til en Bypark, omfattende Bysøen, Bysoplads og Apotekervhaven; Overslaget lød paa 15.000 Kr. Der blev sat Fart paa Arbejdet, for at det kunde være færdigt til Holbæks 650-Aars Jubilæum næste Sommer.

Med Interesse og Forventning fulgte Borgerskabet Anlægget af Bysoparken. En Spadseresti med Bænke førtes Syd og Vest om Søen. Det blev desværre nødvendigt at indhegne den med et ret højt Traadnet, hvilket endda

Jens Jacob Bregnoes Skulptur: Den lyttende Pige, skænket af Ny Carlsbergfondet til Holbæks 650 Aars Jubilæum 1936. Hvor Græsplænen nu breder sig, laa til 1880'erne den gamle Bysø. I Baggrunden ses lidt af Politimesterhuset og et Par Vinduer af Fabrikant Lassens „Bysøhus“.

ikke forhindrede, at et Barn en Dag klatrede over det og druknede i Søens lumske Dyb.

Bysøplads, hvor den gamle Bysø havde ligget, blev til et smukt lille Anlæg, og under et Træ ud mod Strædet opstilledes Frederik VII's Støtte.

I Anledning af Byjubilæet skænkede Ny Carlsbergfondet Holbæk et Eksempplar af J. J. Brøgnøes nydelige Figur „Lyttende Pige“, og den opstilledes paa Plænen.

I Apotekervej skabte Stadsgartneren ved Rydning og Omlægning et smukt, aabent Anlæg med Bevarelse af de kønneste af de gamle Træer. Ogsaa Apoteker Ipsens Thepavillon bag Springvandet fik Lov at staa nogle Aar, indtil Katolikkerne købte den og flyttede den ud i St. Elisabeths Hospitalets Have.

I et Hjørne ind mod Arrestgaarden blev indrettet en storartet Sandkasse med Fliser omkring; her tumler Smaabørn Dagen lang, mens Modre og Barnepiger fører Tilsyn fra Bænkene bag ved.

Mod Øst grænser Byparken ind til Museumshavnen, hvor gamle, røde Huse lysør op i det grønne; og i Fortsættelse af Museets gule Hovedbygning, den tidligere Friskole, rejstes i 1938 „Købmandsgaarden“ med Facade ud mod Parken, et Bindingsværkshus fra 1660 med Mønstermuring og udskåret Tømmer, flyttet herop fra Havnegadehjørnet.

Apotekerens Plankeværk langs Bagstræde blev heldigvis fjernet, og det før saa beskedne Stræde har nu efter Anlægget af Parken store Muligheder for at blive en mondæn Gade. De gamle Huse vil afløses af moderne

Ejendomme med Striber af brogede Altaner. En ideel Beliggenhed, midt i Byen. Solfacader med fri Udsigt over Parkens grønne Hørlighed!

Paa Plænen nede ved Søen holdt Regimentsmusikken ofte sin Søndagskoncert, og i 1939 gjorde Turistforeningen et Forsøg paa at skabe en lokal Storebededagsaftens-Tradition; under Apotekerens store Træer talte Niels Jensen og Albert Thomsen, et Orkester spillede, og Sangkoret kvad Foraarssange, men vi frøs allesammen og skyndte os hjem til Theen og Hvederne.

— — — — —

Og saa til sidst et lille Sommerbillede.

Kølig Juni-Eftermiddag med lidt blegt Solskin. En Snøsnydige Unger boltrer sig i Sandkassen, de laver Fæstninger og Haver, de drikker af den sprøjtende Vandkumme og smutter engang imellem ind mellem Buskene for at tisse. Mødrene sidder i Rad paa Bænkene og strikker.

Et Par ugudelige Knægte spiller Fodbold inde paa Plænen, for Havemanden har taget Fyraften. Paa Bænkene sidder hist og her en avislæsende Mand eller en Kone med lidt Sytøj. I Springvandskummen venter den lille Dreng paa, at Krigen skal slutte, saa han igen kan faa noget Vand at straale med.

— Saa høres der pludselig Hurraraab nede fra Algade. Hestetrap, Rumlen af Vognø. De kører nedad Bysøstræde! I Anlægget ved Søen har en Del Mennesker samlet sig. Nu gør Vognene Holdt ud for Frederik VII, blomsterprydede Vognø med et kosteligt Indhold, de ny-

Apotekerhaven, overtaget 1935 af Kommunen, nu en Del af Byparken. Til venstre Telefonstationen i Bagstræde. Bag Apotekerens gamle Akasietræ ses „Købmandsgaarden“ fra 1660 (flyttet hertil fra Havnegade 1938) og lidt af Museets Hovedbygning (tidligere Friskole). (Döcker Smith fot. 1944.)

bagte Studenter ude fra Stenhus. Paa deres første Tur med de hvide Huer skal de efter Traditionen hilse paa Kongen.

De glade unge Dørgæansigter lyser ned mod os. Nu rejser en af Studenterne sig, vender sig mod Majestæten og hylder ham som Grundlovens og Frihedens Giver. Derefter tolker han i poetiske Vendinger Studenternes Taknemmelighed overfor Holbæk, den kønne lille By ved den friske Fjord, og de mange Hjem, som gæstfrit har taget mod Dørgæne under deres Ophold paa Stenhus. En Laurbærkrans lægges ved Foden af Mindesmærket, Studenterne rejser sig, svinger de hvide Huer og raaber et Hurra for Holbæk, og saa ruller Vognene videre, mens en Regn af Serpentinere suser ned omkring os.

Saa sænker Sommerdagens Fred og Stilhed sig igen over Kvarteret omkring Bysøen.

En af Serpentinerne hænger fast højt oppe i Bytræets Grene. Den flagrer som en Vimpel, straalende rød mod den blaa Himmel, en kaad Hilsen fra Ungdommen af 1944 til den ærværdige Pil, der engang spejlede sin vældige Krone i den rigtige gamle Bysø, hvor Holbækkerne red deres Heste til Vands, medens Duften fra Riffelhavens Høstakke blandede sig sødt og sommerligt med den krydrede Lugt af Malt, nybrygget Øl og friskbrændt Kaffe fra Købmandsgaarden ovre i Strædet.

Jeg bringer en hjertelig Tak til Bogtrykker S. M. Olsen, som opfordrede mig til at skrive en lille Bog om et eller andet Emne fra Holbæks Historie efter mit eget frie Valg. Bogen skulde saa udsendes som en Prøve paa, hvad Trykkeriet kunde præstere i 1944. Jeg gik til Op-gaven med Glæde, for jeg havde jo set, hvor smukt Tryk-keriet havde klaret to af mine tidligere Arbejder, det store tobinds Værk „Holbæk Købstads Historie“ 1936—42, og den fine lille Bog „Op og ned ad Algade“, som Køb-mand Bursche udsendte i Fjor.

Jeg valgte Kvarteret omkring Bysøen og har nu søgt at vise, hvorledes det udvikler sig gennem Aarhundre-derne fra en landlig Gadekær-Idyl til et moderne Kvar-ter midt i Byens Hjerte.

I nogle Afsnit er der indskudt smaa Genrebilleder, for-haabentlig til Læserens Oplivelse. Iøvrigt ligger der et stort Kildemateriale til Grundlag for Bogen, Tingbøger, Regnskaber, Forhandlingsprotokoller, de lokale Dagblade, en Mængde trykte Bøger og endelig Samtaler med mange ældre Holbæk-Borgere. Jeg takker enhver, som har ydet mig Bistand!

A. T.